

דף הרחבות לנושא –

דיני מוקצה (שיעור 7)

היתרים מיוחדים לטלטל מוקצה מחמת גופו

שיעור מספר 43

❖ **מדוע יש צורך לתת מי בגרף של רעי כדי להשיבו, הרי הוא כלי!**

במסכת ביצה (דף לו ע"ב) הותר לטלטל גרף של רעי אגב הלכלוך שבו בכדי להשליכו, ולהשיבו אגב מים שישים בתוכו. מדוע יש צורך במים בכדי להשיבו, הרי הוא כלי, ומותר לטלטל כלים, גם אם הם מאוסים! לחידוד הקושיה – במסכת שבת (דפים מ"ג-מ"ה) מפורטות מחלוקות רבי יהודה ורבי שמעון. ביניהם מופיע מוקצה מחמת מיאוס. רבי שמעון חולק על סוג מוקצה זה, ולהלכה נפסק שבשבת אין מוקצה מחמת מיאוס. אם כך, לכאורה איסור טלטול העביט ללא המים שבו תואם את שיטת רבי יהודה, שאינה להלכה!

חזון איש אורח חיים סימן מח אות י

נראה דמעיקר התרת כלים ... הותר גרף, שהוא כלי שמלאכתו להיתר, ולא חשיב מוקצה מחמת מיאוסו, דלא נאמר אלא בדבר שמתבטל מתשמישו מחמת מיאוסו, מה שאין כן בזה שהוא בתשמישו. אלא גזירה בתראה הוא שיתן לתוכו מים

החזון איש מסביר שלאחר היתר טלטול הגרף עם הרעי בכדי להיפטר מהרעי, גזרו במיוחד ואסרו את טלטולו, אלא אם כן מטלטל בעזרתו משהו המותר בטלטול, בכדי להזכיר שהיתר הגרף עם הרעי הוא חריגה מהלכות מוקצה הרגילים. החזון איש ממשיך ואומר שנפקא מינה לכך אם אין באפשרותו למלא את הגרף במים, מותר בדיעבד לטלטלו ללא המים, מפני שמבחינת דיני מוקצה הרגילים אין בכך איסור.

אך פוסקים אחרים חלקו על כך –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שח סעיף עג

גרף של רעי ועביט של מי רגלים אף על פי שמוותר להוציאם לאשפה לפנותם שם אסור להחזירם לבית לפי שאסורים בטלטול אף כשהם ריקנים מפני שהם מאוסים כל כך עד שאינם ראויים אפילו לכסות בהם כלי, ולא התירו מוקצה מחמת מיאוס אלא אם כן ראוי לכסות בו כלי ... ואם צריך להחזירם כדי לחזור ולפנות עליהם היום מותר להחזירם ע"י שיתן לתוכם מים המותרים בטלטול דהיינו שהם ראויים עדיין לבהמה אף כשהם בתוך העביט או הגרף

הגר"ז מלאדי מראה שמדובר בגדרי מוקצה מחמת מיאוס הרגילים. מה שהתיר רבי שמעון מוקצה מחמת מיאוס הוא רק אם ניתן להשתמש בו לשימושים אחרים חרף מיאוסו. גרף של רעי אינו משמש לשום דבר אחר. המשנה ברורה מסביר שמיאוס שכזה הופך אותו למוקצה מחמת גופו –

משנה ברורה סימן שח ס"ק קלו

הנה גרף ועביט אף על פי שהוא כלי מ"מ הוא בכלל מוקצה מחמת גופו משום דמאיס הרבה וחמיר מסתם מוקצה מחמת מיאוס דקי"ל בריש סימן ש"י דמותר דגרף הוא כאבן ודומיהו ורק להוציאן ממקום שדר שם התירו משום כבודו אבל להחזירן צריך מים דאז מטלטלן ע"י המים

❖ **עיון נוסף בשיטת הרמב"ם**

במסכת ביצה (דף ל"ו ע"ב) מסופר על כך שלאביי הייתה דליפה בבית הריחיים, המקום בו טחן את התבואה. רבה המליץ לאביי להעביר את מיטתו לשם, וכך תהיה הצדקה להתייחס למה שהדליפה יצרה כגרף של רעי. אביי היסס מיישום ההמלצה, מכיוון שאסור לייצר גרף של רעי לכתחילה. בית הריחיים התמוטט, ואביי הצדיק את הדין על עצמו, שהיה לו לשמוע לדברי רבו.

כאמור, לכאורה קבלת אביי את הדין על כך שלא עשה כדברי רבה מנוגדים להלכה הפשוטה (מאותה מסכת דף כ"א) הקובעת כי אסור ליצור גרף של רעי לכתחילה!
 רוב הראשונים חילקו בין המקרים באופנים שונים, אך הרמב"ם פוסק אחרת. נחזור על דבריו -

רמב"ם הלכות שבת פרק כה הלכה כד

נותנין כלי תחת הדלף ואם נתמלא הכלי שופך ושונה ואינו נמנע, והוא שיהיה הדלף ראוי לרחיצה, אבל אם אינו ראוי – אין נותנין, ואם נתן מותר לטלטלו במים המאוסין שבו, שאין עושין גרף של רעי לכתחילה

הבית יוסף ביאר שהרמב"ם פוסק כאביי, ולכן אסור להניח את הכלי תחת הדלף, בכדי שהכלי לא ייהפך לגרף של רעי.

ברם סדר הדברים ברמב"ם דורשים ביאור. הרי הרמב"ם כתב שאסור לעשות גרף של רעי לכתחילה אחרי שכתב שאם נתן מותר לטלטלו במים המאוסים שבו. הבית יוסף נאלץ לבאר שאיסור עשיית גרף של רעי לכתחילה מוסב על הפיכת הכלי לשמש כגרף, שנאמר במשפט הקודם. ברם גם אמירה זו משונה מעט. מדובר בדלף הקורה בכל מקרה. האדם אמנם הופך את הכלי לשמש כגרף, אך הנושא המרכזי, לכאורה, הוא הרעי, הלכך לא סובל. במקרה זה מדובר בדליפה, והיא תתרחש בכל מקרה!

מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות שבת פרק כה הלכה כד

י"ל דאין כל דלף שאינו ראוי גרף של רעי, דיש דלף שאינו ראוי לרחיצה ואינו מאוס ... ולפי"ז י"ל דבי ריחייא דאביי היה הדלף שיורד לתוכם מתמאס משריית הטיט ובכל רגע ורגע היו מתמאסים יותר ואמר ליה רבה עייל פורייד להתם והמתן עד שיתמאס טובא ותוציאנו. וא"ל אביי וכי עושין גרף של רעי בשבת משום כבוד שבת, הילכך מותר להוציא תכף עד שלא יתמאסו. והלכה כאביי, וכמ"ש הכסף משנה, ומשו"ה כתב רבנו שאם נתן מותר לטלטלו במים המאוסים שבו, פירוש – שהולכין ומתמאסין, מפני שאין עושין וכו' להמתין עד שיתמאסו ממש כגרף

בשיעור למדנו את איסור עשיית גרף של רעי לכתחילה לפי שיטת המ"מ. לשיטתו, איסור עשיית גרף של רעי היא מפני שיש היתר מיוחד לטלטל את הגרף של רעי, אך אסור ליצור את הצורך להשתמש בהיתר זה בכדי. מרכבת המשנה מחדש טעם ומשמעות חדשים לאיסור עשיית גרף של רעי לכתחילה. הוא מבאר שיש להימנע מיצירת דברים נמאסים בשבת, אם ניתן למנוע זאת, מפני כבוד שבת.

אם כך, ויכוח אביי ורבה התפתח כך – רבה אמר – חכה עד שהמים באמת יהיו מאוסים, העבר את מיטתך לשם כדי שיפריע לך, ואז תוכל לסמוך על ההיתר של עשיית גרף של רעי לכתחילה. אביי אומר לו – עדיף להוציא את המים עכשיו, ולא לאפשר להם להפוך לגרף של רעי. כאן יש חידוש גדול – מותר לפנות את המים, למרות שהם מוקצים, כדי למנוע היווצרות של גרף של רעי!

עד כה למדנו שתי שיטות בעניין היווצרות של גרף של רעי. ההתלבטות הייתה אם הגרף של רעי יוצר בכל מקרה, האם מותר להשפיע חיצונית בכדי שיוגדר הלכתית כגרף של רעי, או שמא יש בכך יצירת גרף של רעי לכתחילה. מרכבת המשנה מציע כאן אפשרות שלישית – מכיוון שאיסור יצירת הגרף של רעי נועד לכבד את השבת, חובה למנוע את היווצרות הגרף של רעי מראש, אם ניתן! זו כוונת הרמב"ם "אם נתן, מותר לטלטלו במים המאוסים (למרות שאינם מאוסים ברמה של גרף של רעי), שאין עושים גרף של רעי לכתחילה" (כלומר – מאותו טעם שאין עושים את הגרף של רעי לכתחילה, חובה גם למנוע את היווצרותו!).

❖ שיקוליו של הבה"ג

בשיעור למדנו את דברי שמואל, המתיר לכבות גחלת מתכת, ולא של עץ, במידה והיא מסכנת רבים. מה שעומד ברקע דיונו של הבה"ג זו מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון אם מלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מן התורה או לא. מלאכה שאינה צריכה לגופה היא מלאכה שאדם עושה שלא למטרות לשמן המלאכה נעשתה במשכן. במשכן מלאכת הכיבוי נעשתה בכדי לייצר פחמים. על כן, המכבה את הגחלת בכדי שאנשים לא ינזקו ממנה מבצע מלאכה שאינה צריכה לגופה. על כן, לפי רבי יהודה פעולה זו אסורה מדאורייתא, ולפי רבי שמעון היא אינה.

הבה"ג מוכיח ששמואל סובר כרבי יהודה. אם כך, לכאורה איסור כיבוי גחלת של מתכת וגחלת של עץ זהה – שניהם אסורים מדאורייתא! לכן הוא מציע סברא אחרת לחילוק –

ספר הלכות גדולות סימן ז' – הלכות שבת פרק עשרים וארבעה עמוד קלט

קיימא לן דשמואל במלאכה שאינה צריכה לגופה כרבי יהודה סבירא ליה דאסר, ד...אמרין ... גבי כבוי, דמלאכה שאינה צריכה לגופה, סבר לה כרבי יהודה ...
דאי לא תימא הכי, מכדי רבי יהודה מחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה, לא שנא גחלת של מתכת ולא שנא גחלת של עץ לרבי יהודה בהדדי ניהו, ומוקמינן ליה לשמואל כרבי יהודה! ושמואל, מאי שנא דשרי גחלת של מתכת ואסר גחלת של עץ, אלא שמואל בין בגחלת של מתכת ובין בגחלת של עץ כרבי יהודה סבירא ליה, ובשביל שלא יזוקו בה רבים בעלמא דקאמר, אי לאו היזק רבים הכי נמי דאסר, גבי גחלת של עץ לית בה היזק רבים, מאי טעמא, כמה דלא כביא אית בה סומקא וקא חזו לה רבים ולא אתי לאיתזוקי בה, גחלת של מתכת, אף על גב דאזיל סומקא קליא ולא חזו לה ואתי לאיתזוקי בה, רבי יהודה לית ליה היזק רבים, שמואל, במידי דאית ביה היזק רבים פליג עליה, ואף על גב דבעלמא מלאכה שאינה צריכה לגופה כוותיה סבירא ליה, מה התם אף על גב דקא מוקמינן לה לשמואל כרבי יהודה, בגחלת של מתכת דאית בה היזק רבים פליג עליה, הכא נמי גבי עקרב שלא תישך לחודה הוא דפליג עליה דרבי יהודה, משום דאית בה היזק רבים, אבל בהנך ובמלאכה שאינה צריכה לגופה כוותיה דעלמא כרבי יהודה סבירא ליה דאסר

אם שמואל פוסק כרבי יהודה, הרי שכיבוי גחלת של מתכת אסור מדאורייתא ככיבוי גחלת של עץ! לכן הבה"ג מציע את החילוק החלופי – גחלת של עץ איננה באמת מסכנת רבים, ואילו גחלת של מתכת כן. בכדי שחילוק זה ישפיע בפועל, הבה"ג נאלץ לומר שבמקום בו רבים עלולים להיזק שמואל לא מקבל את דברי רבי יהודה. מדוע?

כפי שלמדנו בשיעור, הריב"ש למד מכך שכוונת הבה"ג היא שבמקום נזק רבים התיר איסור דאורייתא (!!!), דבר שקשה להולמו. מעבר לכך שיש כאן חידוש הלכתי שלא שמענו כמותו, הוא גם לא נשמע כל כך בלשון הבה"ג. הבה"ג כותב שבמקום נזק רבים שמואל אינו מקבל את דברי רבי יהודה. לפי הסבר הריב"ש אין צורך לומר כך. ניתן לומר שהוא מקבל את דברי רבי יהודה גם במקום נזק רבים, אך מתיר איסור דאורייתא מפני סכנתם!

ניתן להציע כוונה אחרת בדברי הבה"ג (ואף היא קשה ביותר). ניתן להציע שלפי רבי יהודה ישנה התעלמות מוחלטת ממטרת הפעולה של עושה המלאכה. עשיית המלאכה היא איסור דאורייתא, גם אם מטרתה שונה לחלוטין. שמואל מקבל את עיקר דברי רבי יהודה, אך מציב לכך גבול. לשיטתו, אם מטרת הפועל נועדה לכל צורך פרטי שהוא, הרי שהמלאכה היא מלאכה האסורה מדאורייתא. אך אם מטרתו היא להגן על הרבים, הרי שמטרת הפעולה חורגת כל-כך מהמטרה המקורית של הפעולה, עד כדי שגם לשיטתו זו אינה מלאכה האסורה מן התורה. כאמור, גם ביאור זה קשה בדבריו, ואכתי צע"ג.

❖ תשובת במראה הבזק – הגדרת צער הרבים כפיקוח נפש כבסיס להיתר התנהלות מערכות בטחוניות בשבת

שו"ת במראה הבזק חלק ה סימן מה

מה. הפעלת מערכת הביטחון בקהילה יהודית, בשבתות וימים טובים
שאלה:

בקהילתנו וינה, אוסטריה קיים מערך בטחוני המנסה לתת מענה הולם לבעיית הטרור הכללית ובמיוחד המופעל כנגד קהילות יהודיות בעולם. במסגרת זו התעורר מספר שאלות הלכתיות עקרוניות המפורטות להלן. נודה לכם על הדרכתכם ההלכתית, העקרונית ועל תשובותיכם לשאלותינו (השאלות מפורטות בהמשך).

תשובה:

הקדמה כללית:

התורה לימדתנו שאסור לאדם לסכן נפשו שנאמר: "השמר לך ושמור נפשך מאוד"¹, וכן "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם"², ואף חשש קל של סכנה דינו כסכנה, עיין יומא³, בשו"ע או"ח⁴, רמ"א ושו"ע יו"ד⁵, וכן ב"משנה

¹ דברים (ד' ט).
² שם טו.
³ פג ע"א.
⁴ סי' שכח.
⁵ קטז ה.

ברורה⁶. דין זה הוא אף אם מניעת הסכנה כרוכה בחילול שבת, שנאמר "וחי בהם"⁷ - ולא שימות בהם, עיין בסוגיה שם בגמ' יומא⁸ המביאה מקורות נוספים לכך שפיקוח נפש דוחה שבת.
 גם במקרה של פיקוח נפש אין היתר לחלל שבת כי אם בפעולות המסייעות להסרת הסכנה, ואפילו אם רק באופן עקיף, אך אין היתר לעשות פעולות שאין בהן צורך לעצם ההצלה מן הסכנה, אף שהן נעשות כחלק מן השיגרה היומיומית. אמנם ה"מגיד משנה"⁹ התיר לעשות לחולה שיש בו סכנה מלאכות לצורכו אף שאינן מסייעות להסרת הסכנה, עיין ב"בית יוסף"¹⁰ שהביא דברי רמב"ן, שגם מדבריו משמע כדברי ה"מגיד משנה" ומרן בשו"ע ציטט מדבריו להלכה. אמנם ב"בית יוסף" הביא גם את דעת רש"י הסובר שדווקא דבר המסייע להסרת הסכנה מותר לעשותו, ויש לדון, עד כמה ניתן ללמוד משם לנדון דידן, ואכמ"ל.
 ישנה מציאות המוגדרת כמצב ש"אין החולה לפנינו", הסכנה לא התעוררה עדיין אלא היא עתידית ואינה ודאית. פוסקים דנו בגדרי היתר פיקוח נפש במצב שכזה:

רבנו ירוחם¹¹ פסק שכל דבר שאין בו סכנה עתה, אף על פי שיוכל לבוא לידי סכנה בעתיד, אין מחללים שבת אלא באיסורי "שבות" דרבנן, ולא באיסורי תורה. ה"נודע ביהודה"¹² אסר ניתוחי-מתים לשם לימוד רפואה - משום ניוול המת, אף כי הם עשויים לעזור להצלת נפשות לעתיד, יען כי אין מצב זה דוחה לא איסור דאורייתא ואף לא איסור דרבנן, דאם כן יותרו כל איסורי רפואה בשבת שמא יזדמן חולה, וחלילה להתיר דבר זה (ויתכן דלא פליג על היתר השבות של ר' ירוחם דמיירי בשתי רמות סיכון שונות). ועיין "חזון איש"¹³ שביאר דברי ה"נודע ביהודה", שאין ההיתר תלוי במצב - אם החולה עומד לפנינו או לא, אבל הוא תלוי ברמת החשש שאכן תתהווה הסכנה, דלא מיקרי ספק פיקוח-נפש בדברים העתידיים שאין להם זכר בהווה, "ואין דנין בשביל עתידות רחוקות".

ועיין בשו"ת רבי עקיבא איגר¹⁴ שגם הוא כתב, שאם חשש הסכנה אינו אלא ע"י הסתעפות רחוקה, אין זה בכלל פיקוח-נפש להתיר איסורים, וכן כתב שו"ת "חתם סופר"¹⁵. גם בשו"ת "בנין ציון"¹⁶ כתב דאף על גב שאין לך דבר העומד בפני פיקוח-נפש, ואין הולכים בזה אחרי הרוב, מכל מקום זה דוקא כאשר לפנינו סכנה ודאית, והאריך לבאר יסוד זה בשו"ת "ציץ אליעזר"¹⁷.

אמנם במקום שיש ריבוי אוכלוסין ותדירות האירועים גבוהה, חשוב כל מקרה כ"חולה לפנינו", עיין בזה בשו"ת "אגרות משה"¹⁸ ועיין בשו"ת "ציץ אליעזר"¹⁹ שכתב "ספק גדול עד מאוד אם ניתן לחלל שבת בהכנת תרופות לנפשות העוללות להצטרך אם לא בעת מלחמה...".

ב"צומת התורה והמדינה"²⁰ הובאו דברי הרב הראשי לישראל הגר"א הרצוג שאסר סיורי ניידות-משטרה בשבת, אף-על-פי שהם מונעים מריבות וממילא גם שפיכות-דמים, והתיר רק סיורים באופניים, הגם שבדרך זו אין כדי לסרוק את כל השטח במהירות - מכיון שכלל לא ברור, אם אכן יש שם מריבה, ולא כל המריבות מביאות לידי פיקוח-נפש, אין זה אלא מיעוט שכיהן שבגיננו ניתן להתיר רק איסורי דרבנן. הנסיעה ברכב תהא מותרת רק במקום שכבר פרצה בו מריבה ויש לחשוש לשפיכות-דמים, וגם זה רק בדרך אל האירוע, אבל לאחר תום האירוע אסור לחזור במכונית. ואולם מרן הגר"ש ישראל²¹ דחה ראיותיו ופסק, שגם פיקוח-נפש שעדיין אינו עומד לפנינו, אבל ברור לנו שיגיע בזמן מן הזמנים רואים אותו כאילו הוא כבר לפנינו, כי חובת "וחי בהם" קיימת לא רק לגבי החיים של רגע זה. על כן מותרת ואף מחוייבת השמירה בכל השבתות, כי אין אתה יודע איזו התרחשות תביא לפיקוח-נפש, וכן נוהגים. ויתירה מזו מצינו בדברי הגר"ש ישראל שדבר שהינו נזק לרבים, גם הוא בכלל פיקוח-נפש יחשב, שכן מכיון שמדובר באנשים רבים, יתכן שלגבי אחד מהם יתגלגל הדבר מסיבה כלשהי לידי פיקוח-נפש, אף שלגבי יחיד אין לחוש בכגון זה לסכנת-נפשות. והביא ראיה מדברי הגמרא²² שמותר לכבות גחלת של מתכת ברשות-הרבים כדי שלא יזוקו, ומובא בפ"י רבינו חננאל שבכיבוי זה יש איסור תורה (ודלא כרוב הפוסקים), ואף על פי כן מותר לכבות, ואם כן על כרחך שהדבר מוגדר כפיקוח-נפש אף שהחשש הינו לנזק בלבד.

⁶ שו"ע אר"ח (סי' של ס"ק ה).

⁷ ויקרא י"ח ה.

⁸ פה ע"ב.

⁹ שבת פ"ב הל' יד.

¹⁰ שכח, ב.

¹¹ בשם "יש מי שכתב".

¹² מהד' תנינא יר"ד סי' רי.

¹³ אהלות (סי' כב ס"ק לב).

¹⁴ ח"א סי' ס, בהגהה.

¹⁵ יר"ד סי' שלו.

¹⁶ סי' קלז.

¹⁷ ח"ח סי' טו עמ' צ-צה.

¹⁸ אר"ח סי' פ עמ' קנט.

¹⁹ שם עמ' צג.

²⁰ ג' עמ' 7.

²¹ "עמוד הימיני" סי' יז.

²² שבת מב ע"א

נחלקו פוסקים – עיין "בית יוסף"²³, שו"ת מהר"ם מרוטנבורג²⁴, רא"ש יומא²⁵, "הגהות מרדכי"²⁶, שו"ת רמ"א²⁷, שו"ת "חתם סופר"²⁸ ו"משנה ברורה"²⁹ – אם שבת "הותרה" במקום פיקוח-נפש, היינו שאיסורי-שבת לא נאמרו במקום פיקוח-נפש ופעולת-ההצלה מותרת לחלוטין. וגם לשיטה זו – במקום שניתן לעשות את פעולת-ההצלה בהיתר, דהיינו בלי חילול-שבת – נחלקו פוסקים בשאלה אם המציל מחוייב לבחור בדרך ההיתר, ונראה שהדבר תלוי בשתי לשונות בגמ' יומא (ו ע"ב) בענין טומאה הותרה או דחיה בציבור עיין שם, או שמא שבת "דחיה" היא במקום-פיקוח נפש, היינו שעצם איסורי-שבת קיימים גם במקום פיקוח-נפש, אלא שגילתה לנו התורה שפיקוח-נפש "גובר" על איסורי-השבת ודוחה אותם. (יש לציין שאין מספיק מקורות בגמ' כדי להכריע, אם להלכה שבת "הותרה" או "דחיה" במקום פיקוח-נפש, והגדרים נלמדים מדין טומאה בציבור. אמנם יעוין בגמ'³⁰, שם משמע שאף אם טומאה דחיה בציבור, ניתן לומר ששבת הותרה בציבור) ומכל מקום, כאשר דרך ההיתר כרוכה בטירחא, אין חולק שלמאן דאמר "הותרה" אינו מחוייב לבחור בדרך ההיתר, עיין שם בסוגיה.

ישנן נפקא מינות מספר בין השיטות, ונמנה כאן שתיים החשובות לענייננו:

(א) אם צריך למעט במספר האיסורים וחומרם, עיין ר"ן³¹. היינו שלמאן דאמר "הותרה", מכיוון שבלאו הכי צריך לחלל שבת ואי-אפשר לעשות את הפעולה בהיתר, מותר לחלל שבת ממש, ומה לי באיסור חמור או באיסור קל. אמנם ישנו מקור מפורש בגמרא בענין אכילה ביום-הכיפורים למי שאחזו בולמוס, שמאכילין אותו "הקל הקל תחילה"³², אבל רמב"ם לא הביא דין זה להלכה, וישנם טעמים נוספים לחלק בין דין זה לנדון דידן³³. ואילו למאן דאמר "דחיה" – מכיוון שעדיין קיימים איסורי-שבת, יש למעט לעבור על איסורים אלו ככל שניתן. אחת ההשלכות המצויות מדין זה היא כשאפשר לעשות הדבר בשינוי, האם מחוייבים לעשות כן, או שמא נאמר מכיוון שהותר הותר. (ב) האם חובה היא להכין מבעוד יום הדברים הנצרכים לו בשבת כדי לצמצם איסורי שבת ככל שניתן. למאן דאמר "הותרה" יש מקום לומר שאין צורך בכך, מכיוון שאין בעיה בעצם ה"מיפגש" בין פיקוח-נפש לאיסור-שבת שכן במקרה זה הותר חילול השבת לחלוטין, וממילא אין גם צריך למנוע היווצרות מיפגש זה. ניתן להביא ראיה מן הגמ' במס' יומא³⁴ ששאלה, מדוע אין מרחיקין את הכהן הגדול מן האנשים שסביבו שבעה ימים קודם יום-הכיפורים, שמא יהיו בהם טמאי מתים (כשם שהרחיקוהו מאשתו שמא תימצא נדה), ומתרת הגמ' משום שטומאה (טומאת מת) הותרה בציבור. משמע שאין חובה למנוע את ה"מיפגש" בין ה"טומאה" ל"עבודה בציבור".

מאידך גיסא, למאן דאמר "דחיה", ישנה בעיה בעצם ה"מיפגש" וממילא יש לעשות שלא יתרחש. בשו"ת "חתם סופר"³⁵ פסק שחייבים להכין מבעוד יום כל מה שאפשר, וכן פסק "במשנה ברורה"³⁶ בענין יולדת שעומדת ללדת בשבת וזה לשונו: "ולכן מן הראוי לאשה שהגיעה לחודש טי"ת להזמין בכל ערב שבת כל הדברים הנצרכים לה...". יתכן לחלק בין חשש שיאלץ לחלל שבת לבין ודאות שגייע לידי חילול שבת עיין שם ב"חתם סופר"³⁷ ועיין גם ב"שמירת שבת כהלכתה"³⁸.

עוד יש להעיר שאף למאן דאמר "דחיה", יתכן שניתן להקל "במקום צורך" או במקום טורח גדול, ולומר שאז אינו חייב להכין מראש. מצינו שאסור לאדם לעשות מעשה אף לפני שבת, אם תוצאותיו יהיו בהכרח חילול-שבת – "דהוי כמתנה לדחות את השבת". עיין מס' שבת³⁹ בדין מפליג בספינה ג' ימים לפני השבת ובטור שו"ע או"ח⁴⁰. אך לא מצינו שאדם חייב לעשות מעשה שימנע חילול שבת עתידי, סברה זו הועלתה על-ידי הגרש"ז אוירבך והובאו דבריו בספר "שמירת שבת כהלכתה" (פרק לב הערה קד), אך גם הוא לא סמך על סברה זו אלא במקום טורח או צורך גדול.

²³ טור או"ח (סי' שכח סע' יד)

²⁴ סי' ר.

²⁵ פרק ח סי' יד.

²⁶ שבת (תסו).

²⁷ סי' עו.

²⁸ שו"ע או"ח (א, קמה).

²⁹ סי' שכח ס"ק לט.

³⁰ יומא מו ע"ב.

³¹ ביצה דף ט ע"ב בדפי הר"ף ועוד.

³² יומא פג ע"א.

³³ עיין "ילקוט יוסף" (ח"ד, ד עמ' קפז).

³⁴ ו ע"ב.

³⁵ יו"ד סי' שלח ד"ה ומ"ש עוד.

³⁶ סי' של סק"א.

³⁷ שם.

³⁸ פ' לב סע' לד.

³⁹ יט ע"ב.

⁴⁰ סי' רמח.

❖ חילוקו של הפרי מגדים

כפי שלמדנו בשיעור, בשו"ע (סימן ש"ח סעיף יח) משמע שהיתר טלטול הקוץ הוא מפני שהוא יכול לפגוע ברבים. אך הרמ"א (סימן ש"ח סעיף ו) פוסק שמותר לסלק זכוכית שנשברה על שולחן, דבר שלכאורה קורה ברשות היחיד. בשיעור למדנו שניתן לפרש את דברי הרמ"א כמכוונים לרשות היחיד שנמצאים בו רבים. הפרי מגדים מציע חילוק אחר –

פרי מגדים אשל אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף יח

כאן משמע דוקא היזקא דרבים, ובסימן של"ד סעיף כ"ז נמי רבים, משמע לשל יחיד לא התירו. ובסעיף ו' זכוכית, סבור הייתי לומר שיש לחלק בין טלטול מוקצה אף משום יחיד התירו, ובין שבות ארבע אמות ובכרמלית, ששבות חמור הוא, וכן גחלת דוקא ברשות הרבים היזקא דרבים שרי. וב"י בשם ארחות חיים גבי שברי זכוכית, משמע מידי דהוה אקוץ ברשות הרבים דוקא לצורך רבים, וצ"ע

הפרי מגדים מציע לחלק בין טלטול בכרמלית, וכיבוי גחלת, שאלו שבותים המבוססים על מלאכה דאורייתא, החמירו בהם יותר והקלו רק במקום שיכולים להזיק רבים. מוקצה, לעומת זאת, היא שבות קלה יותר, ולכן הקלו בה. אך נראה שהוא חזר בו מחילוק זה, מכיוון שמדברי הארחות חיים משמע שההיתר הוא תמיד רק לצורך רבים.

המשנה ברורה בסימן שאנו עוסקים בו פוסק כהוה-אמינא של הפרי מגדים –

משנה ברורה סימן שח ס"ק עז

הא דאיתא לעיל בס"ו בהג"ה דאם יש שברי זכוכית בבית מותר לסלקו ולפנותו אף שסתם בית אין מצוי בו רבים כ"כ שם הוא רק איסור מוקצה ואיסור טלטול ד"א בכרמלית או בר"ה פחות מזה חמור מזה אך בהלכות יו"ט פסק –

משנה ברורה סימן תקיח ס"ק כא

... לעיל סימן ש"ח ס"י"ח לענין קוץ בר"ה. ומיהו התם לא הצריכו טלטול מן הצד משום דהוא היזקא דרבים כלומר, במקום שהקוץ אינו מסכן רבים, מותר לטלטלו מן הצד בלבד. לכאורה פסיקה זו נוגדת את הצעת הפרי מגדים, שפסק שמותר לטלטל מוקצה המסכן אפילו בודדים.